

Příroda, Sfinx, Praha 1929. BLAŽEK M.: Hospodářský zeměpis Československa. Orbis, Praha 1958. HAVRDA V., VRÁNA O.: Zeměpis Ústeckého kraje I—II. Kraj. naklad. Ústí n. L., 1957—58. HROMÁDKA J.: Orografické třídění Československé republiky. Sbor. čs. spol. zem. 1956. ŠUF J.: Geologie uhelných ložisek. Přírodověd. naklad., Praha 1952. JOURA L., HAVRDA V.: Příspěvek k metodice vymezení Severočeské hnědouhelné pánve. Sbor. Pedag. inst. Ústí n. L., řada zeměpisná, Stát. ped. nakl., Praha 1960. ŠTÝS S.: Problémy rekultivace devastovaných pozemků v oblasti SHR. Uhlí, roč. III., čís. 7, Praha 1961. VILDNER V.: Práce na dlouhodobé hypotéze Severočeského hnědouhelného revíru. Uhlí, roč. III., čís. 12, Praha 1961. MURÁNSKÝ S.: Devastace půdy těžbou a rekultivace půdy. Sbor. ČAZV, Praha 1961. Za další rozvoj mosteckého revíru. Uhlí, roč. III., čís. 5, Praha 1961.

MIROSLAV STRÍDA

K REGIONÁLNÍMU ROZDĚLENÍ SEVERNÍCH ČECH

Otázky fyzickogeografického a hospodářskogeografického rajónování Československa patří k nejdůležitějším syntetickým úlohám v geografii. To platí nejen o principech a metodách rajónování, které geografové především zajímají, ale i o vymezení konkrétních oblastí, které je užitečné i pro jiné vědní obory i pro praxi hospodářskou a plánovací. Situaci ve své oblasti znají již regionální zeměpisníci a pracovníci nejlépe. Ne vždy však existuje dostatečné zdůvodnění zásad rajónování, aby bylo možno regionálních zkušeností plně využít v celostátní soustavě oblastí.

V letech 1955—1959 se prováděly v našem ústavu práce k hospodářskogeografickému členění Československa, které sledovaly zčásti cíle výzkumné, zčásti požadavky plánovací i administrativní praxe. Metodika práce se přitom neuchýlila od geografických zásad regionalizace. Proto nebylo možno přihlížet jen k průběhu hranic správních jednotek. Existující administrativní hranice je jedním z činitelů formování hospodářské oblasti, který má vliv na její tvárnost a život v ní. Hospodářské oblasti se vyvíjejí a čas od času, v zemi s plánovaným hospodářstvím, jsou s nimi uváděny v soulad územní jednotky administrativní. Tak tomu bylo v podstatě i při novém uspořádání krajů a okresů k 1. červenci 1960 v Československu, i když víme, že zdaleka ne ve všech případech byla rozhodující hlediska ekonomicko-geografická.

Pokusme se porovnat výsledky prací k hospodářskogeografickému členění z let na počátku druhé pětiletky se stavem dnešním na příkladu severních Čech.

Na základě přijaté metodiky, která byla popsána a zdůvodněna jinde (Základní hospodářské oblasti Československé republiky, 1958. Hospodářské členění území ČSR, 1958. Sborník ČSZ, 1958, 1960, Věstník ČSAV, 1960 aj.) byly navrženy na území republiky tzv. „základní hospodářské oblasti“ a „velké hospodářské oblasti“. Území Čech bylo zhruba rozděleno na podkladě seskupení 26 ZHO ve 3 VHO (Západočeská, Středočeská, Východočeská). Do oblasti Středočeské byly začleněny střední Čechy s Prahou a severní Čechy složené z Ústecké, Teplické, Mostecké, Chomutovské, Žatecké a Českolipské základní hospodářské oblasti. Důvody pro spojení severních Čech se středními Čechami vyplývaly z celostátního srovnání, z polohy, z výrazné specializace a vhodné se doplňujícího komplexu celé oblasti i těsných hospodářských svazků. Hospodářské svazky severních a středních Čech jsou prokazatelně ještě mnohem těsnější než svazky mezi střední a severní Moravou. Přitom je zřejmé, že i podružné ekonomickogeografické rozmezí mezi středočeskými a severočeskými oblastmi existuje a současná krajská hranice je z největší míry respektuje (včetně např. prostoru elektrárny Horní Počápy u Mělníka).

Velké hospodářské oblasti byly vcelku vyrovnány jak rozlohou území (kolem 18 000 km²), tak velikostí osídlení (1,5—2 mil. obyv.) i perspektivním rozsahem hospodářství. Každá si přitom podržuje svoje vyhraněné zaměření. Středočeská oblast ovšem vždy, díky začlenění Prahy, musí převyšovat průměr. (Kolem 3 mil. obyv., necelá ¼ hospodářství, z toho 28 % průmyslu z celého státu.) Přesto zůstala a zůstává jedinou velkou ekonomicko-geografickou jednotkou I. řádu.

Pro zjištění základních hospodářských oblastí (jednotek II. řádu) byla nejprve zkoumána jejich jádra. Výhoda tohoto řešení spočívá v tom, že jádra určují počet

a do jisté míry i rozsah oblastí. Jako kritéria nalezení jader byla uvažována A: Velikost průmyslového střediska podle redukovaného počtu pracovníků, B: aglomerace, C: struktura průmyslu, D: Frekvence a kapacita dopravy, E: Počet, F: růst obyvatelstva.

Bylo provedeno toto hodnocení:

A:	vp	B:	vp
1. Ústí n. L.	16 317	1. Most	a 23 707
2. Záluží	12 808	2. Ústí n. Lab.	a 16 973
2. Teplice	8 705	3. Teplice	a 11 331
4. Děčín	8 565	4. Děčín	a 10 076
5. Chomutov	8 387	5. Chomutov	8 387
6. Most	4 965	6. Litoměřice	a 6 403
7. Lovosice	4 471	7. Varnsdorf	4 016
8. Varnsdorf	4 016	8. Ervěnice	a 3 760
9. Roudnice	3 481	9. Louny	a 3 613
10. Louny	3 358	10. Roudnice	3 481
11. Česká Lípa	3 248	11. Česká Lípa	3 248
12. Ervěnice	3 241	12. Bilina	a 2 581
13. Žatec	2 405	13. Žatec	2 405
14. Světec	2 244	14. Nový Bor	a 2 302
15. Nový Bor	2 080	15. Světec	2 244
16. Litvínov	2 021	16. Duchcov	a 2 131
17. Rumburk	1 891	17. Rumburk	1 891

C:

Strukturu průmyslu vykazovala všechna střediska pozitivní až na: Světec, Ervěnice, Nový Bor.

D:

Podle kritéria frekvence a kapacity dopravy (110 pn vlaků) obstála všechna střediska až na: Varnsdorf, Rumburk (odlehlá pohraniční poloha).

E:	obyv. 1950	E:	obyv. 1950
1. Teplice	59 761	7. Varnsdorf	15 043
2. Ústí n. Lab.	58 085	8. Louny	13 735
3. Most	55 024	9. Žatec	13 174
4. Děčín	38 835	10. Česká Lípa	12 007
5. Chomutov	28 848	11. Bilina	10 652
6. Litoměřice	23 104		

F:

Podle požadavku růstu počtu obyvatelstva v letech 1950—1957 neobstála města: Děčín, Varnsdorf, Louny.

Na základě uvedených kritérií byla všechna střediska rozdělena do tří kategorií:

- I. splňující nesporně všechna kritéria: Most, Ústí n. L., Teplice, Chomutov, Litoměřice, Žatec;
- II. splňující A., B., C., kdy E. se silně přibližuje a D a F se nežádá: Děčín, Česká Lípa, Varnsdorf;
- III. ostatní, splňující B, C, která mají sice průmysl, ale netvoří hospodářská střediska (např. Ervěnice, Roudnice, Světec), takže nikde v Čechách již nepřišla v úvahu pro výběr jader.

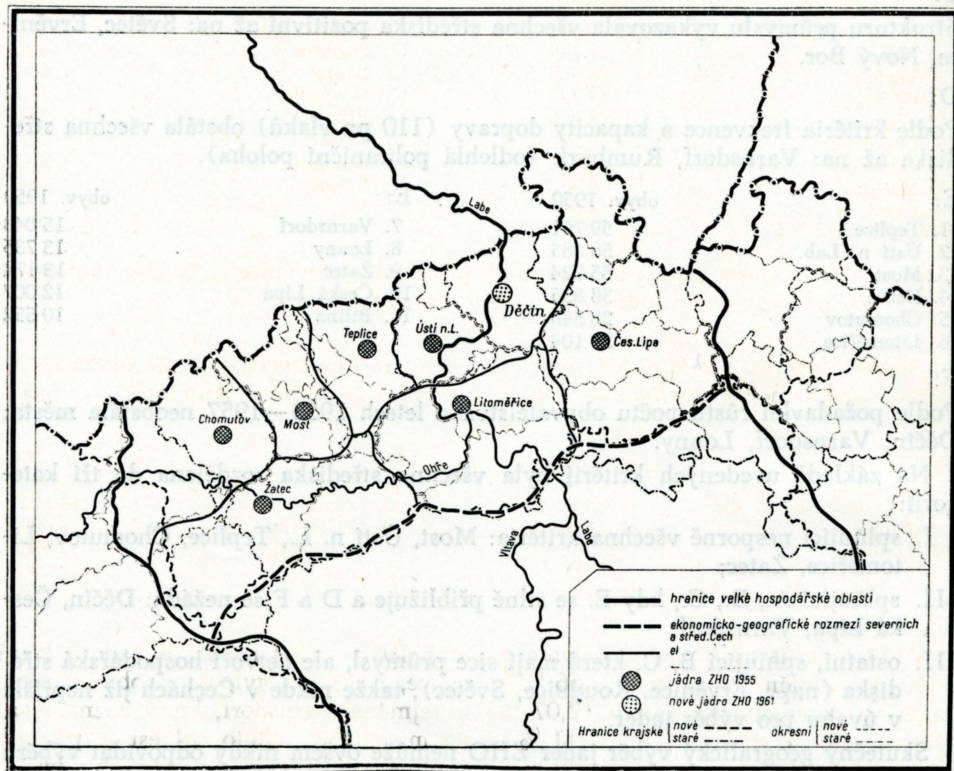
Skutečný geografický výběr jader ZHO nemůže ovšem nikdy odpovídat výběru v podstatě statistickému ani podle množství dalších ukazatelů. Proto jsme do úvahy vzali rozdíly oblastní a polohové, podložené klasifikací podle zvolených kritérií,

a další materiály s využitím znalostí terénu. Kromě toho jsme přihlédli k perspektivám průmyslovým (např. Žatecko), sídelním (např. Mostecko), urbanistického charakteru jader (např. aglomerace Litoměřice) atd. Výsledkem bylo stanovení sedmi jader základních hospodářských oblastí v severních Čechách: Ústí n. L., Teplice, Most, Chomutov, Žatec, Litoměřice, Česká Lípa, což je v prostoru 6 340 km² velkém (necelých 5 % území státu) poměrně hustá síť (12 % jader ZHO), bylo-li na celém území republiky 58 takových jader.

Rozhodující kritéria vymezení oblastí po nalezení jader byla zejména: 1. Reliéf terénu (podle Dědinova kritéria sníženin) orografické, hydrografické a další přírodní podmínky. (Hlavní těžištní prostory jsou Žatecká pánev, Mostecká plošina, dolní Poohří, Českolipská pánev a konečně i kotlinovitá rozšíření v údolí Labe.) 2. Hospodářské svazky zvláště v průmyslu a v denní dojízdce měřené prostřednictvím ukazatelů nákladní a osobní dopravy. 3. Geografická poloha, územní dosah jádra a jiné individuálně zkoumané skutečnosti.

Přesné hranice oblastí byly již vedeny po hranicích okresních, což odpovídá požadavku souladu ekonomické a administrativní hranice. Okresní hranice nás ušetřila námahy detailní delimitace, která by si vyžádala stovky hodin další práce v terénu. Na druhé straně objektivnost hranic ZHO vedená po hranicích okresů jsem je jen velmi přibližná a vyvolává poříže. (Např. v býv. okresu Doksy na Českolipsku.)

Základní hospodářské oblasti severních Čech

e: hranice základní hospodářské oblasti

ZHO, skládající se ze dvou a více území bývalých okresů se kvalitativně nemohou srovnávat s okresy dnešními. Nicméně jsou jim v severních Čechách celkem podobné až na východní prostor a jádro Žatec (proti okresnímu městu Louny). Kotlina horní Nisy — Liberecko — se již neuvažuje, protože nepatří do středočeské VHO.

Při srovnání s dnešním stavem postupujeme stejnými metodami. Je však třeba uvážit tyto skutečnosti: Rámec přírodních dispozic zůstal zachován až na pokračující posun využití přírodních zdrojů na nově otvíraná naleziště na Chomutovsku a Žatecku a některé vodohospodářské úpravy (vodní díla Fláje, Nechanice, aj.). Výhledy územně hospodářského vývoje do roku 1970 jsou přesnější než byly dříve. Konečně i v metodice vymezení přírodních i hospodářských oblastí bylo dosaženo za uplynulé období určitých pokroků a zkušeností. (Výsledky prací úkolů městské aglomerace, k intenzitě průmyslu, k hustotě průmyslu, tzv. specifická plocha atd.). Kromě toho máme k dispozici dokonalejší materiály o místně oddělených průmyslových jednotkách a jejich strojní zpracování dovoluje rozsáhlejší závěry.

Uvažujeme-li stejná kritéria pro výběr jader ZHO z materiálů z let 1960—1961, dostaneme tyto výsledky:

A:

Průmyslová střediska ve svých administrativních hranicích nebyla samostatně uvažována, protože došlo k důkladnějšímu propracování aglomerací.

B:		pp/1960	B:		pp/1960
1. Most	a	25 092	10. Česká Lípa		4 522
2. Ústí n. Lab.	a	17 143	11. Duchcov	a	4 106
3. Teplice	a	16 988	12. Louny		4 071
4. Děčín	a	13 137	13. Nový Bor	a	3 471
5. Chomutov		8 286	14. Bílina	a	2 896
6. Litoměřice	a	6 287	15. Žatec		2 669
7. Varnsdorf		5 947	16. Rumburk		2 486
8. Ervěnice	a	5 882	17. Světec		1 940
9. Roudnice		4 655			

C:

Negativní strukturu průmyslu vykazují jako dříve Ervěnice a Světec, zatím co Nový Bor již postupně vhodnou strukturu získává.

D:

Kritérium frekvence a kapacity dopravy nebylo pro nedostatek údajů znovu zkoumáno, avšak nepředpokládáme žádné změny. (Varnsdorf, Rumburk — negativní.)

E:		obyv. 1961	E:		obyv. 1961
1. Most		73 300	7. Žatec		14 800
2. Ústí n. Lab.		65 600	8. Louny		14 100
3. Teplice		61 900	9. Česká Lípa		14 000
4. Děčín		42 200	10. Varnsdorf		13 400
5. Chomutov		33 200	11. Bílina		12 600
6. Litoměřice		27 800			

F:

Podle kritéria růstu počtu obyvatel v letech 1950—1961 neobstály Louny, které vykazují tradičně malý růst (2,66 %), Teplice, kde nelze vyloučit drobné nepřesnosti ve srovnávaném areálu (2,07 %) a zejména Varnsdorf, který zaznamenal pokles počtu obyvatel téměř o 11 %. (Jen menší část tohoto poklesu v případě Varnsdorfu jde na vrub nesouladu mezi vykazovaným počtem přítomných a bydlících.)

Lze tedy uzavřít, že všechna jádra základních hospodářských oblastí fungují dále, poněvadž zpomalení v růstu Teplíc je sice řadí do druhé kategorie, ale nemůže mít vliv na jejich existenci jako jádra. Kromě toho přistupuje jako jádro Děčín, který vykazuje růst 8,66 %, takže nedostatek růstu obyvatel lze považovat za překonaný.

Při zachování kritérií pro vymezení oblastí po nalezení jejich hospodářských jader docházíme k těmto závěrům:

1. Pokračuje posilování významu Chomutovské a Žatecké ZHO, kde jsou relativně větší nevyužité rezervy podmínek přírodních (uhlí, voda) i podmínek hospodářských (pracovní síly, určité rezervy v zemědělství).

2. Na východě sledovaného prostoru se formuje nová hospodářská oblast, zásluhou konsolidace průmyslu na Rumbursku, která však dosud zde nemá vhodné jádro. Hospodářsko-územní svazky Rumburska s děčínským jádrem vzrůstají proti svazkům s Českou Lípou, zvláště zásluhou administrativního spojení.

3. Děčínská základní hospodářská oblast je skutečností, neboť má všechny nezbytné předpoklady existence, i když na poměrně nevelkém území.

Geografický ústav ČSAV bude dále pracovat na úkolech komplexní fyzicko-geografické a hospodářskogeografické rajonizace, poněvadž sledovat otázky regionálního vymezení a vývoje oblastí odpovídá potřebám rozvoje národního hospodářství a patří k předním úkolům geografického výzkumu.

VLASTISLAV HÄUFLER

PŘÍSPĚVEK KE GEOGRAFII OBYVATELSTVA SEVEROČESKÉHO KRAJE. ROZDÍLY MEZI LĚTY 1961 A 1921

Počet obyvatelstva Československé socialistické republiky dosáhl r. 1961 (1. 3.) 13 741 529 (předběžné údaje, obyvatelstvo přítomné) a tak již opět přesahuje počet obyvatel z r. 1921 (15. 2.), kdy bylo v novém státě napočteno prvním řádným sčítáním 13 003 446 lidí. Je to skoro o 5,7 % více a pro samotné české země vychází v porovnání počtu obyvatelstva v uvedeném období (9 628 092 a 10 009 587) negativní rozdíl jen 3,8 %. Průměrný roční přírůstek na 1 000 obyvatel středního stavu je pro ČSSR za toto čtyřicetileté období +1,3, pro české země -0,9. Připomínáme, že za období 1869—1921 týž koeficient dosahuje +4,8 pro celý stát a +5,2 pro české země.

Byly tedy již v podstatě v y r o v n á n y ztráty obyvatelstva, které byly způsobeny důsledky války, tj. především odchodem německého obyvatelstva z pohraničí (koncem r. 1937 žilo v našich zemích 14 446 994 obyvatel a koncem r. 1945 jen 13 533 864). Ale veliké rozdíly vznikly ve smyslu geografického rozložení obyvatelstva v naší republice.

Svým rozsahem vskutku ojedinělé změny v geografii obyvatelstva československých zemí se ovšem nedají dobře sledovat ukazateli pro celý stát nebo české země. Je to obtížné vlastně v každém případě, i když nemyslíme na demografické problémy v užším slova smyslu, ale na g e o g r a f i c k é rozložení obyvatelstva, jeho p ř e s u n y a ekonomicko geografické p ř í č i n y, které se přitom nejvíce uplatňují, či n á s l e d k y jaké vyvolávají. Vybrali jsme Severočeský kraj, území největších změn, abychom se pokusili o stručný rozbor a charakteristiku.

Severočeský kraj, s výjimkou menší oblasti na jihu (Roudnice n. L., Louny, Železný Brod) spadá skoro celý do tzv. „pohraničí“, oně části našich zemí, které německo-fašističtí útočníci, podporovaní britsko-francouzskou diplomacií, okupovali již na podzim r. 1938. Bylo to území národnostně smíšené, např. i v Ústí n. L. a Liberci, Teplicích a Děčíně, čítala česká menšina pětinu obyvatelstva a v Mostě s příměstskými osadami dokonce byly obě národnosti počtem příslušníků v rovnováze a podobně tomu bylo i v Duchcově. V převahou německých okresech Most, Duchcov, Teplice a Ústí n. L. bylo 27 obcí s českou většinou. V Seve-